

Retfærdighed og hævn



**Undervisningsoplæg
Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti**

www.bornogengle.dk

2009



**Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti
- et samarbejde mellem skole og kirke.**

Skoletjenesten har hermed fornøjelsen af at kunne præsentere undervisningsmaterialet "Retfærdighed og hævn"

Materialet har sit primære fokus på det bibelsk-kristne syn på hævn og retfærdighed. Materialet henvender sig til folkeskolens ældste trin.

Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti har til formål at fremme samarbejdet mellem skolerne og folkekirken i Frederikssund provsti.

Skoletjenesten skal styrke kontakten mellem skolerne og de lokale kirker gennem tværfaglige projektføløb, kortere og længere undervisningsføløb, fællesarrangementer for provstiets skoler m.v.

Skoletjenesten kan afholde kurser for skolens lærere og kirkens præster og sognemedhjælpere. Endvidere kan skoletjenesten etablere og virke som idébank for kristendomsfaget i skolen.

Arbejdet foregår på folkeskolens præmisser og er målrettet mod alle elever, uanset kulturel eller religiøs baggrund. Skoletjenesten giver eleverne mulighed for at blive bevidst om den kristne kulturbaggrund, der er en vigtig del af det danske samfund.

For yderligere information om Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti se:

www.bornogengle.dk

- Her kan du bl.a. finde kontaktoplysninger, samt få information om kommende tilbud fra Folkekirkens Skoletjeneste.

Rigtig god læse- og arbejdslyst!

Med venlig hilsen skoletjenestens konsulent

Nana Hauge

Indholdsfortegnelse

Introduktion s. 4

- Mål og Fælles Mål s.4
- Forløbets faser s.5

Retfærdighed og hævn s.7

- hvad er retfærdighed? s.7
- hvad er hævn? s.7
- Elevark s.10
- Bilag s.11

Retfærdighed og hævn i bibelsk-kristen belysning s.17

- Dom efter gerninger – retfærdig gengældelse s.17
- Retfærdighed som barmhjertighed og nåde s.18
- Guds retfærdighed – menneskers retfærdighed s.21
- Elevark s.23
- Bilag s.24

Udblik: Hævn og retfærdighed i Torahen og Koranen s.28

Filmen "Ondskab" s.30

- Retfærdighed og hævn i filmen s.32
- Elevark s.34

Besøget i kirken s.37

Udvalgt litteratur s.38

Introduktion til projektet "Hævn og retfærdighed"

Hvornår skal man slå igen, og hvornår skal man vende den anden kind til? Hvornår er noget retfærdig gengældelse, og hvornår er det hævn? Kan vold og straf være nødvendigt i retfærdighedens tjeneste eller avler vold altid mere vold?

"Retfærdighed og hævn" er et projekt, der sætter fokus på forholdet retfærdighed og hævn, med særlig vægt på belysningen af dette i et bibelsk-kristent perspektiv.

I forbindelse med projektet vises den svenske film "Ondskab" i 6 biografer rundt omkring i Frederikssund og Egedal kommuner.

Undervisningsoplæggets indhold

Undervisningsoplægget berører spørgsmålet om forholdet mellem retfærdighed og hævn: Hvordan forstår vi fænomenerne i det daglige, og hvordan ser de ud i bibelsk-kristen belysning?

Derpå gennemgår materialet filmens handling og spørgsmålet om retfærdighed og hævn i filmen.

I undervisningsoplægget er der en række elevark med forslag til opgaver, der lægger op til refleksion og diskussion med udgangspunkt i relevante bibelsteder, fortællinger, artikler m.m.

Der er i forbindelse med projektet mulighed for at besøge den lokale præst, som vil være til rådighed for en diskussion om forholdet mellem hævn og retfærdighed.

Mål og Fælles Mål

Nedenfor ses en oversigt over, hvordan projektets formål forholder sig til et udsnit af de mål for kristendomsundervisningen, der er skitseret i Fælles Mål.

Livsfilosofi og etik

Fælles mål

Eleverne skal kunne diskutere og forholde sig til grundlæggende tilværelsesspørgsmål.

Projektets mål

At eleverne får lejlighed til at reflektere over forholdet mellem hævn og retfærdighed.

At eleverne får lejlighed til at diskutere de spørgsmål, der rejser sig hermed.

Bibelske fortællinger

Fælles mål

Eleverne skal forholde sig til og tolke centrale fortællinger fra Det Gamle og Nye Testamente.

Eleverne skal kunne diskutere grundlæggende tilværelsesspørgsmåls tydning i lyset af de bibelske fortællinger.

Eleverne skal kunne udtrykke sig om bibelske fortællingers indflydelse på værdier i dansk og europæisk kultur.

Projektets mål

At eleverne gennem de bibelske fortællinger får kendskab og forholder sig til det bibelsk-kristne syn på retfærdighed og hævn

At eleverne kan perspektivere det bibelsk-kristne syn på retfærdighed og hævn i forhold til det syn på retfærdighed og hævn der kommer til udtryk i filmen "Ondskab"

Forløbets faser

Forslag til et helt forløb. Det er op til den enkelte lærer, om klassen skal arbejde med alle de aspekter, materialet lægger op til.

Fase 1: Information til klassen om emnet. Kontakt til den lokale sognepræst mhp. besøg. Bookning af biografforestilling, hvis dette ikke allerede er gjort.

Fase 2: Introduktion til begreberne retfærdighed og hævn. Introduktion til det bibelsk-kristne syn på retfærdighed og hævn.

Fase 3: Kort introduktion til filmen.

Fase 4: Eleverne ser filmen.

Fase 5: Arbejde med filmen. Det er vigtigt, at eleverne får lejlighed til at relatere det bibelsk-kristne syn på retfærdighed og hævn til filmen.

Fase 6. Kirkebesøg. Her er der mulighed for at tale med den lokale præst om forholdet mellem retfærdighed og hævn.

Læreren kan evt. lade eleverne løse elevopgaverne på klassen individuelt, som en forberedelse til prøven i kristendomskundskab. Forløbet kan afsluttes med en prøveeksamen.

Retfærdighed og hævn

Hvad er retfærdighed?

I det daglige sprog, har ordet retfærdighed ofte at gøre med fordeling, udligning eller gengældelse.

Det er for eksempel *retfærdigt*, at man (for)dele lige. Et eksempel på dette kunne være, at man giver boligtilskud til lejere i lejebolig efter indtægt.

Udlignende eller genoprettende retfærdighed har at gøre med forhold, hvor en part har krænket en anden og dermed forvoldt den pågældende skade. Da er det retfærdigt, at der er proportionalitet imellem den skade eller krænkelse, der er forvoldt, og så den compensation, som den krænkende skal give den krænkede. Et simpelt eksempel kunne være, hvis et barn "låner" 100 kr. i sin mors pung. Da er det retfærdigt, at barnets lommepenge næste gang reduceres med 100 kr.

Beslægtet hermed er tanken om *retfærdighed som gengældelse*. Tanken er her, at den, der har begået en forbrydelse, skal have en straf, *der svarer til den forbrydelse, han eller hun har begået*. Denne straf kan i princippet bestå i alt lige fra bøder til frihedsberøvelse og i sidste instans endda dødsstraf. I og med straffen skabes der retfærdighed for offeret.

Men retfærdighed kan også forstås i betydningen *at færdes ret*. Det vil sige: at handle godt og rigtigt – at gøre det rette. Retfærdighed måles i denne forstand ikke i forhold til, hvad andre gør eller har, men ved, at man gør det rigtige i forhold til en given lov eller moral.

Retfærdighed i betydningen *at færdes ret* viser altså hen til mere end blot at fordele ligeligt eller gengælde adækvat. Retfærdighed i betydningen *at færdes ret* udelukker ikke *nødvendigvis* tanken om udlignende eller fordelende retfærdighed, men det drejer sig om mere og andet end at fordele lige eller at udligne.

Hvad er hævn?

Når et menneske bliver krænket eller såret, er den umiddelbare reaktion ofte ønsket om at gengælde den krænkelse eller skade, den pågældende er blevet udsat for, ved tilsvarende eller yderligere at skade gerningsmanden. Dette kan karakteriseres som hævn.

Gennem *hævnen* føler den krænkede umiddelbart tilfredsstillelse/trøst eller oprejsning.

Hævn vil ofte resultere i situationer, hvor angreb på den ene part følges af stadig voldsommere angreb på den anden i en ond spiral.

Selvtægt karakteriseres typisk som hævn, hvorimod straf sat i system opfattes som retfærdighed.

Er hævnen retfærdig?

Det er nærliggende at betragte hævnen som retfærdig, hvis man med retfærdighed forstår, at forbryderen får den straf, der svarer til den smerte, han eller hun har påført sit offer.

Den institutionaliserede straf i moderne samfund er netop udsprunget af privat gengældelse eller hævn i de primitive samfund, hvor der endnu ikke fandtes statsmagt, eller hvor denne ikke evnede at opretholde freden.

Det kan også hævdes, at selve hævnfølelsen er fundamentet for vores fornemmelse for retfærdighed – det er netop den vrede, hvorudaf hævnen vokser, der giver os indsigt i, hvad der er rigtigt eller forkert. For så vidt er hævn og retfærdighed beslægtede størrelser.

Er retfærdighed så det samme som hævn?

Nogle vil hævde, at den retfærdighed, der insisterer på en adækvat straf for forbryderen i virkeligheden, er en primitiv form for hævn efter øje for øje og tand for tand princippet.

Andre fastholder, at en adækvat straf er retfærdig, ikke for at afskrække forbryderen til ikke at begå ulovligheder igen, men for at tilfredsstille ofrenes trang til hævn over forbryderen. Trangen til hævn er da i grunden udtryk for et ønske om, at retfærdigheden må ske fyldest.

Et synspunkt er det også, at det at insistere på straf for de skyldige ikke er et udtryk for hævn. At ønske at straffe en forbryder, sker ikke ud fra et ønske om, at forbryderen skal lide den samme smerte, som han eller hun har påført sit offer. Den retfærdige straf er nødvendig for fastholde at forbrydelsen er forkert. Derved skal den retfærdige straf tjene til at bekæmpe ondskab og fremelske det gode. At insistere på, at straf er retfærdigt, er her ikke udelukkende i forståelsen gengældende retfærdighed, men i forståelsen af retfærdighed som det at handle ret – at gøre det rigtige.

Kan straf eller hævn overhovedet være retfærdig nok?

Man kan også vende tingene på hovedet, og spørge om nogen hævn kan være retfærdig nok, for findes der overhovedet nogen straf, som kan fjerne den

lidelse og smerte, som forældrene til et trafikdræbt barn f.eks. må føle? Eller er der overhovedet nogen straf, der svarer til de lidelser ofrene for holocaust eller andre folkedrab må have lidt? End ikke dødsstraf kan vel opveje disse lidelser og tab?

Elevark 1

Arbejdsspørgsmål

- Læs bilag 1, 2 og 3
- Diskuter: Hvordan ligner hævn retfærdighed, og hvordan er den forskellig fra retfærdighed?
- Giv evt. eksempler på forskellige former for hævnakter – fra f.eks. jeres egen hverdag, fra den øvrige verden eller fra film, bøger m.v. Er det i orden at hævne sig?

Bilag 1

Retfærdighed ikke hævn

Forholdet mellem retfærdighed og hævn er et spørgsmål, der særligt har optaget de overlevende efter folkedrab, således også den tidligere kz-lejr fange Simon Wiesenthal. Simon Wiesenthal var efter 2. verdenskrig med til at opspore ca. 1100 krigsforbrydere, heriblandt arkitekten bag jødeudryddelserne, Adolf Eichmann. At bringe disse skyldige for en domstol var magtpåliggende for Wiesenthal, og han brugte det meste af sit liv på at kæmpe for, at de 6 millioner ofre for disse udryddelser ikke skulle blive glemt.

For Wiesenthal var det vigtigt at understrege, at det ikke var had eller hævntørst der drev ham, men *retfærdighed*. Over for de millioner af døde, men også for at retfærdiggøre sin egen overlevelse.

Mange har dog gennem tiden taget afstand fra Wiesenthals insisteren på retsforfølgelse. Efter 2. verdenskrig blev det krav jævnlige rejst – ofte med en såkaldt kristelig begrundelse - at alt skulle være glemt og tilgivet. I nyere tid har for eksempel den tidligere sydafrikanske ærkebiskop Desmond Tutu betonet behovet for tilgivelse og forsoning, og set Wiesenthals insisteren på straf for de skyldige som et udtryk for hævnfølelse.

I filmen "I Have Never Forgotten You" forklarer Simon Wiesenthal selv, hvor han sætter grænsen mellem hævn og retfærdighed:

I forbindelse med forsøget på at opspore topnazisten Adolf Eichmann, som ved afslutningen på 2. verdenskrig undslap de allierede i Rosenheimlejren, sender Simon Wiesenthal en anden overlevende fra kz-lejrene, Manus Diamant, ud til den østrigske bjerglandsby Bad Aussee, hvor man formoder, at Eichmann lever i skjul sammen med sin kone og tre børn. Planen er, at Manus skal indsmigre sig hos Eichmanns kone med henblik på at få oplysninger om Eichmann, der kan føre til hans tilfangetagelse.

I filmen forklarer Manus: "Konen kunne man ikke tale med, men jeg har kom til at se meget til børnene. Jeg var endda ude og sejle med dem. Jeg havde lyst til at drukne dem – ikke som hævn, men som straf. De må forstå – jeg så min mor og min far og de 6 millioner uskyldige, mænd, kvinder og børn, som han myrdede."

Til dette har Wiesenthal følgende kommentar: "Manus – vi fører ikke krig mod børn, heller ikke selvom de er børn af den største morder."

I filmen uddybes det videre: Wiesenthal kæmpede – ikke for hævn, men for at stille forbryderne for retten, og for historisk at dokumentere deres

forbrydelser. Om hævn siger Wiesenthal selv: "Hævn er menneskeligt. Men efter noget tid får man nok. Ligesom med mad. Man kan ikke spise hele dagen, og man kan heller ikke hade hele dagen."

Simon Wiesenthal

Født i 1908 i det, der nu er Ukraine, som søn af en jødisk forretningsmand. Blev uddannet arkitekt og arbejdede som sådan frem til Anden Verdenskrig, hvor han sammen med millioner af andre jøder blev sat i koncentrationslejr, da Hitler i 1941 angreb Sovjetunionen. Frem til krigens afslutning var han i 12 forskellige lejre. Han mistede 89 familiemedlemmer.

Efter krigen koncentrerede Wiesenthal sig om jagten på forbrydere fra det nazistiske Tyskland. Han grundlagde i 1947 et dokumentationscenter i Linz og 1961 et nyt i Wien om nazistiske forbrydere og deres ofre. Materialet blev stillet til rådighed for domstole og har ført til pågribelse af over 1200 personer. Wiesenthal nød international agtelse for sit arbejde, der har været præget af ønske om gennemførelse af fair retssager efter gældende lov. Han har skrevet flere bøger, bl.a. erindringerne "Recht, nicht Rache" (1989, da. Retfærdighed – ikke hævn, 1990). Simon Wiesenthal døde i sit hjem i Wien den 20. september 2005.

Kilde: www.kristeligt-dagblad.dk og Den store danske encyklopædi

Adolf Eichmann

Født i 1906. Eichmann voksede op i Østrig og blev i 1932 medlem af nazistpartiet. Han uddannedes til SS-officer i Dachau og blev i 1934 ansat ved Sicherheitsdienst i Berlin, hvor forcering af jødisk udvandring blev hans vigtigste arbejdsfelt. Eichmann opbyggede i 1938 et centralkontor for jødisk udvandring i Wien, som i løbet af halvandet år gennem strømlinet administration og målrettet terror drev 150.000 østrigske jøder til at udvandre. Som højtstående funktionær i Reichssicherheitshauptamt var Eichmann ansvarlig for deportation af millioner af jøder til udryddelseslejrene. Eichmann undslap i 1946 amerikansk krigsfangenskab, og ved Vatikanets hjælp nåede han til Argentina. Her blev han opsporet af israelske agenter og i 1960 bortført til Jerusalem. Eichmann blev året efter dømt for forbrydelser mod menneskeheden og henrettedes ved hængning.

Kilde: Den store danske encyklopædi

Bilag 2

Der findes ikke en retfærdig straf

Der er ikke nogen målestok for lidelse og smerte, og vi kan ikke bygge vores retssystem på følelser, mener filosof Arno Viktor Nielsen.

Af Bente Tahmasbi Hansen

Pia Hansen, hvis søn er blevet dræbt af en flugtbilist, har rejst spørgsmålet om, hvorfor der ikke dømmes hårdere.

»Der findes ikke nogen retfærdig straf, som kan fjerne lidelse og smerte. For en mor som Pia Hansen, der er ramt af det værst tænkelige, kan end ikke dødsstraf opveje hendes tab,« siger filosof Arno Viktor Nielsen, der har forsket i trafikulykker og vores reaktioner på dem.

Han forklarer, at retssystemet ikke bygger på følelser. "Får moren det bedre jo hårdere bilisten straffes? Og hvem ved, om han rammes hårdere jo længere straffen er?«

Retssystemet beskytter i bund og grund staten, mener filosofen. Den skal for eksempel have eneret på at dræbe. Den giver præmier til borgere, der dræber i krig. Det sker nemlig i statens tjeneste. Mens den er hård ved mordere og folk, der begår selvtægt. De sætter nemlig staten ud af spil. Derfor synes nogle straffe urimeligt hårde, mens andre er milde.

»Flugtbilister truer ikke staten, de rammer tilfældige borgere,« siger han. Arno Viktor Nielsens arbejde med trafikulykker viser, at vi reagere meget voldsomt på dem.

»Der er jo ikke noget motiv, det er tilfældigt og helt uden grund, når nogen dræbes i trafikken. Det er som en naturkatastrofe. Og så er vi alle lidt medskyldige, fordi vi selv har været med til at lave reglerne. Fartgrænserne for eksempel.«

Det var en ulykke

Filosoffen mener også, det er vigtigt at holde fast i, at der i den konkrete sag er tale om en ulykke. "Trods den unge billists fejl gjorde han mange fejl gjorde han det jo ikke forsætligt. "Moren i den konkrete sag skal gennem flere faser. Først sorg, vrede og ønsker om, det ikke var sket. Siden kommer de fleste til at arbejde for, at det ikke sker igen, at dele erfaringerne med andre. Der bliver smerten frugtbar,« siger filosofen.

»Måske vil moren om et par år fortryde, hvis hun har været med til at give en ung mand en hårdere straf. Tilgivelse kan være en lettelse,« opfordrer han.

Citeret fra

<http://stiften.dk/apps/pbcs.dll/article?AID=/20080815/AAS/168519064/1143/STIFTEN>

Bilag 3

Operation Nemesis – hævn over gerningsmændene

Af cand. scient. adm. Ulla Nedergård Pedersen

Efter det armenske folkedrabs afslutning i 1918 flygtede flere af de højtstående embedsmænd og politikere, der stod bag folkedrabet, til Tyskland. Nogle overleverede følte, at retssystemet havde svigtet, fordi folkedrabets bagmænd ikke fik deres straf. Derfor valgte en lille radikal gruppe at tage loven i egen hånd.

Operation Nemesis

'Operation Nemesis' var kodenavnet på en hemmelig hævnaktion, der blev iværksat i årene efter folkedrabet af en radikal gruppe i det armenske socialistparti. Operationen var opkaldt efter den græske gudinde Nemesis, der er gudinde for retfærdighed og hævn, og aktionen havde til formål at hævne sig på folkedrabets centrale gerningsmænd og planlæggere. Hævnaktionens organisator var armenieren Shahan Natalie, der som dreng havde set sin far slået ihjel i tidlige tyrkiske massakrer på armenierne i Osmannerriget i perioden 1895 til 1897. Mændene bag Operation Nemesis udarbejdede en 'sort liste' med navne på mere end 200 tyrkiske gerningsmænd eller armenske forrædere, der var mål for hævnaktionen.

Mordet på Talat Pasha

Det vigtigste menneskelige mål for Operation Nemesis var folkedrabets arkitekt, den tidligere ungtyrkisk partileder og indenrigsminister under folkedrabet: Mehmet Talat Pasha. Efter Osmannerrigets nederlag i 1. Verdenskrig var Talat Pasha flygtet til Berlin i oktober 1918 med hjælp fra Tyskland. Talat Pasha var blevet dømt til døden in absentia ved en krigsdomstol i Konstantinopel i 1919, men der blev ikke gjort nogen indsats for at finde ham, og dommen blev hurtigt glemt af verdenssamfundet og krigens sejrherre.

Imens levede Talat Pasha i Berlin. Her blev han genkendt af armeniere, der var flygtet til dertil efter selv at have overlevet folkedrabet, som havde kostet mange af deres familiemedlemmer livet.

Talat Pasha blev myrdet den 15. marts 1921 på åben gade i Berlin af armenieren Soghoman Tehlirian, der selv var folkedrabsoverlever og en del af Operation Nemesis. Udover Talat Pasha blev fem andre tyrkiske ledere og nogle armeniere, der blev anset som forrædere, myrdet som led i operationen.

Retssagen mod Soghoman Tehlirian

Efter mordet på Talat Pasha blev Soghoman Tehlirian ført for en tysk domstol. Retssagen kom til at handle om mange andre ting end at bevise, om Tehlirian var skyldig i mordet, hvilket der var mange øjenvidner til. Tehlirians

forsvarsadvokat gjorde en stor indsats for at fremhæve og bevise Talat Pashas plan om at udslette hele det armenske folk og på den måde argumentere for, at Tehlirian var sindssyg af sorg over den skæbne, der var overgået ham og hans folk.

Juryen endte med at frikende Tehlirian for mordet på baggrund af midlertidig sindssyge, opstået på grund af hans oplevelser under folkedrabet, hvor mange af hans familiemedlemmer var blevet dræbt. Retssagen blev fulgt med interesse af den polske advokat Raphael Lemkin, der senere i 1940'erne udviklede og definerede begrebet 'folkedrab' på baggrund af de forbrydelser, der var overgået armenierne og jøderne.

Retfærdighed eller koldblodig hævn?

Operation Nemesis og retssagen mod Soghoman Tehlirian har i eftertiden givet anledning til diskussioner af, hvor grænsen mellem retfærdighed og hævn går: Kan Operation Nemesis' 'sorte liste' og mord ses som en gruppe overleveres forsøg på selv at opnå den følelse af retfærdighed, som krigsdomstolen efter folkedrabet ikke havde givet dem? Eller er de, ved at tage loven i egen hånd og begå planlagt og organiseret mord, derved selv kommet til at ligne de gerningsmænd, de ville straffe?

Ét er sikkert: Dette efterspil på det armenske folkedrab er et eksempel på, hvor vigtig den retslige proces, der bringer de skyldige til ansvar, og indsatsen for forsoning mellem ofre og gerningsmænd, er efter et folkedrab. Uden disse kan folkedrabet ofre stå tilbage med en følelse af stor uretfærdighed og had til gerningsmændene, hvilket i sidste ende kan lede til yderligere vold og selvtægt, som det var tilfældet med Operation Nemesis.

Artiklen stammer fra websiden www.folkedrab.dk, udarbejdet af Dansk Institut for Internationale Studier, Holocaust og folkedrab.

Retfærdighed og hævn i bibelsk-kristen belysning

Ifølge Bibelen er retfærdighed først og fremmest en egenskab hos Gud. Guds retfærdighed er en skabende og opretholdende kraft, som er kendetegnet ved omsorg (5 Mosebog 10,18), barmhjertighed, tilgivelse og godhed. Hvor Guds retfærdighed hersker, er der fred (Salmernes bog 85) og fravær af det onde. Guds retfærdighed viser sig ved, at han behandler mennesker uden at gøre forskel (5 Mosebog 10,17). Bibelens Gud lader nemlig sin sol stå op over både onde og gode, ligesom han lader det regne over både retfærdige og uretfærdige (Matthæusevangeliet 5, 45).

Dom efter gerninger – retfærdig gengældelse

Undertiden viser Guds retfærdighed i, at han dømmes eller belønner efter indsats og fortjeneste. Tanken er, at det overordnede formål med at straffe eller gengælde i sidste ende er, at det sker i det godes tjeneste, typisk som følge af menneskers overgreb på og udnyttelse af hinanden (Esajas bog 1,24 og 5).

Tilsvarende viser denne retfærdighed sig ved, at menneskers gode gerninger belønnes (Matthæusevangeliet 6,14-15 og 18, 23ff)

Motivet om gengældelse eller straf efter gerninger viser sig også i Toraen – Moseloven, nok mest prægnant i buddet om at bøde liv for liv, øje for øje, tand for tand osv. (2. Mosebog 21,23)

Et sådan syn på Guds retfærdighed betyder også, at tilværelsen i sin inderste kerne er retfærdig, sådan at forstå, at sygdom, ulykke, fattigdom og alle andre former for elendighed er selvforskyldt, nemlig som resultater af Guds retfærdige straf.

Jobs bog er et godt eksempel på ovennævnte retfærdighedsmotiv. Gengældelsestanken er jo netop baggrunden for Jobs opgør med Gud: Hvorfor skal det gå mig så skidt, når jeg nu lever som en retfærdig mand?

Jobs bog ender dog med at sprænge tanken om Guds retfærdighed som en primært gengældende retfærdighed. Gud giver nemlig Job ret i, at han har lidt uretmæssigt. Job, derimod, har ikke ret når han derfor kalder Gud for uretfærdig. Kunne noget i verden nemlig overhovedet være til uden Guds skabende og opretholdende retfærdighed?

Den retfærdighed, Gud taler om består altså ikke i den sammenhæng mellem løn og gerninger, som Job regner med. Derfor er der heller ikke nogen egentlig grund til de lidelser, Job må gå igennem.

Dette erkender Job. Han opgiver sin tilværelsesforklaring og behøver nu ikke længere at kunne erkende sammenhængen i alle ting. Dette kan Job tilsyneladende leve med, og herefter ender hans klage.

Retfærdighed som barmhjertighed og nåde

Ganske afgørende for den bibelske forståelse af Guds retfærdighed er det altså, at den ikke primært viser sig som den retfærdige gengældelse, men derimod som nåde, tilgivelse og barmhjertighed.

Det ser vi allerede i en af Bibelens første fortællinger – fortællingen om Kain og Abel. Efter i første omgang at have dømt Kain til en tilværelse som fredløs og dermed til døden, forbarmer Gud sig over Kain og sætter et tegn på ham, for at ingen skal slå ham ihjel. Der er ikke tale om, at Kains forbrydelse hævnnes. Guds retfærdighed viser sig altså her ikke ved, at Kain straffes for sin forbrydelse, men ved, at han trods sin forbrydelse får lov til at leve og endda bliver stamfader til en stor slægt.

Guds tilgivende retfærdighed er også et tema hos Det Gamle Testaments profeter. Fordi Gud er Gud, og ikke et menneske (Hoseas Bog 11,9), straffer han ikke sit folk for deres overtrædelser. Hos profeten Jeremias siges det sådan:

"Jeg tilgiver deres skyld og husker ikke længere på deres synd." (Jeremias bog 31,34)

Retfærdigheden forstået som tilgivelse og nåde er også baggrunden for næstekærlighedsbuddet:

"Du må ikke hævne dig eller gemme på vrede mod dit folks børn, du skal elske din næste som dig selv" (3.Mosebog 19,18)

Retfærdigheden i Jesus af Nazareth

Centralt for den bibelsk-kristne forståelse af Gud er en yderligere indskærpelse af, at Guds retfærdighed er kendetegnet ved nåde, tilgivelse og barmhjertighed. I Det Nye Testamente viser Guds retfærdighed sig nu i og med Jesus af Nazaret, i dennes ord og gerninger og til sidst død og opstandelse.

Ifølge evangelierne opfordrede Jesus således til opgør med gerningsretfærdighed, gengældelse og hævn. For eksempel kritiserede han de lovtro, der søgte retfærdighed ved hjælp af gode gerninger. I stedet hævdede

han, at Guds retfærdighed gjaldt dem, der i datidens samfund betragtedes som uretfærdige: toldere, ludere m.m.

Han opfordrede også til at opgive tanken om gengældelse og hævn:

"I har hørt, at der er sagt: "Øje for øje og tand for tand." Men jeg siger jer, at I ikke må sætte jer til modværge mod den, der vil jer noget ondt. Men slår nogen dig på din højre kind, så vend også den anden til. Og vil nogen ved rettens hjælp tage din kjortel, så lad ham også få kappen. Og vil nogen tvinge dig til at følge ham én mil, så gå to mil med ham (Mattæusevangeliet 5,38-41).

og til endda at elske fjenden:

I har hørt, at der er sagt: "Du skal elske din næste og hade din fjende." Men jeg siger jer: Elsk jeres fjender og bed for dem, der forfølger jer, for at I må være jeres himmelske faders børn; for han lader sin sol stå op over onde og gode og lader det regne over retfærdige og uretfærdige (Matthæuevangeliet 5, 44-45).

Ifølge evangelierne afviste Jesus også selv at gøre gengæld. Han lod sig passivt arrestere og dømmes. Da en af hans disciple under arrestationen hugger et øre af ypperstepræstens tjener, siger Jesus:

"Stik dit sværd i skeden, for alle, der griber til sværd skal falde for sværd." (Matthæusevangeliet 26,52-53)

På samme måde tilgav han sine bødler, umiddelbart inden han døde (Lukasevangeliet 23,34).

Mange af de lignelser, Jesus fortalte, tematiserer synet på Guds retfærdighed som nåde, tilgivelse og barmhjertighed.

Lignelsen om den fortabte søn (Lukasevangeliet 15)

Hovedtanken i denne lignelse er, at faderen ser igennem fingre med den yngste søns dårlige opførsel og i sin glæde over, at han er kommet hjem, modtager ham overstrømmende og på ny gør ham til en søn af huset. Vist nok var dette i total modstrid med de almindelige normer og jødisk retfærdighedsopfattelse.

Helt banalt kan lignelsen om den fortabte søn ses som et billede på Guds retfærdighed, den retfærdighed, der ikke tilregner den skyldige hans brøde, men kommer til udtryk som nåde, tilgivelse og barmhjertighed

Men historien om den fortabte søn er også historien om den ældste søns vrede og den uretfærdighed, som han føler over faderens modtagelse af den yngste søn. Spørgsmålet bliver således, hvem man egentlig skal forstå som den fortabte søn? Den, der ligesom den yngste er fortabt, på grund af de overtrædelser han har begået, eller den, der som den ældste, ikke kan give afkald på at få ret og således ikke er i stand til det, som det kræver at tilgive. Spørgsmålet bliver så om der med fortabelse menes behovet for at modtage tilgivelse, eller om fortabelsen i virkeligheden er det at holde på sin ret og nægte tilgivelsen.

Lignelsen om den fortabte søn er en af tre lignelser, der alle handler om syndere, som vender hjem og modtages med glæde, medens de, som er trofaste og lydige, ikke får samme opmærksomhed. Tilsvarende omgav Jesus sig selv med drankere, ludere og toldere – samtidens udstødte og ildesete, noget der gav anledning til stor ærgrelse og forargelse hos samtidens religiøse ledere. Det er muligt at tænke sig, at Jesus ville, at samtidens selvretfærdige religiøse ledere skulle genkende sig selv i den ældste søn og hans holden på sin ret. Lignelsen er således en opfordring til dem om at opgive deres ideer om retfærdighed og i stedet glæde sig ved at tilgive en synder, der finder hjem.

Lignelsen kan bruges som afsæt til en diskussion af hvad der forstås ved retfærdighed. Hvilket syn på retfærdighed kommer til udtryk i faderens modtagelse af den yngste søn? Hvilket syn på retfærdighed kommer til udtryk i den ældste søns reaktion? Hvad mener eleverne selv om hhv. faderens og den ældste søns reaktioner? Er de retfærdige/uretfærdige og hvorfor?

Arbejderne i vingården (Matt 20,1-16).

Et tilsvarende billede af Guds retfærdighed tegnes i lignelsen om arbejderne i vingården. Arbejderne får af deres arbejdsgiver udbetalt lige meget, hvad enten de har arbejdet en hel dag eller blot en time. Uretfærdigt efter menneskelige opfattelse og almindelige lønprincipper, men udtryk for at Guds retfærdighed skænkes alle uanset indsats. Ligesom det er tilfældet med lignelsen om den fortabte søn, er det også meningen, at datidens såvel som nutidens selvretfærdige skal kunne genkende sig selv i de forurettede arbejdere. Lignelsen er således på samme måde en opfordring til dem om at opgive deres ideer om retfærdighed og i stedet se, at Guds retfærdighed netop er kendetegnet ved, at den ikke kan fortjenes, kun gives.

Lignelsen kan bruges som afsæt til diskussion om, hvad der forstås ved retfærdighed, jf. forklaringen til lignelsen om den fortabte søn.

Den forståelse af Guds retfærdighed, som kommer til udtryk i Jesu liv og død, hans ord og gerninger, viser, at Guds retfærdighed er at forstå som *den kærlighed, der giver afkald*. Afkald på at få ret og på gengæld. Den kristne

forståelse af Guds retfærdighed er, at den vil tilgive. Derved vil den overvinde *det onde med det gode*.

Det kommer måske mest tydeligt til udtryk i hændelserne omkring Jesu død. Jesus kunne jo have slået igen, hvis han var Guds søn og hvis Gud er almægtig, men det gjorde han ikke. Når Jesus dør på korset, er det derfor for at vise mennesker, at der er en anden retfærdighed end den der vil gengælde og sætte hårdt mod hårdt. Betydningen af Guds retfærdighed er, at det er mere sandt at give end at tage, og at det gode starter med, at man opgiver sig selv for den andens skyld. Det er betydningen af Jesu død.

Guds retfærdighed – menneskers retfærdighed

Ofte forbindes det at være et retfærdigt menneske med handlinger: Den som handler retfærdigt, kan kalde sig et retfærdigt menneske.

I den bibelsk-kristne forståelse af at være retfærdig ser det lidt anderledes ud. Her beror det at være retfærdig ikke på menneskets egen indsats. Retfærdigheden er en gave, Gud skænker mennesket i dåben.

Den retfærdighed, Gud skænker mennesket, er grundlag for at mennesket kan, men også skal, opføre sig retfærdigt. Det vil i bibelsk forstand sige at leve i overensstemmelse med Guds vilje, sådan, som den kommer til udtryk i buddet om kærlighed til Gud og næsten.

Det er også i den sammenhæng, man skal se buddene om tilgivelse, fjendekærlighed og om at vende den anden kind til. Disse bud optræder i forskellige versioner i Det Nye Testamente, blandt andet i formaningerne til de første kristne menigheder i Paulus' breve:

"Velsign dem, der forfølger jer, velsign, og forband ikke. Gengæld ingen ondt med ondt. Lad dig ikke overvinde af det onde, men overvind det onde med det gode." (Romerbrevet 12,14.17.21).

Paulus formaner også de kristne til hellere at lide uret end at holde på retten:

"Allerede det, at I overhovedet har retssager med hinanden, er et nederlag for jer. Hvorfor finder I jer ikke hellere i uret? Hvorfor lider I ikke hellere tab?" (1. Korintherbrev 6,7)

Spørgsmålet om efterlevelsen af disse bud er vældig omdiskuteret. Hvordan kan man leve i overensstemmelse med buddet *at vende den anden kind til* i en verden der er præget af uretfærdighed, vold og undertrykkelse?

Betyder det, at man aldrig skal slå igen? Skal man ikke retsforfølge forbrydere, og betyder det f.eks., at man ikke må gå i krig og skal man også tilgive mordere?

Den megen fokus på tilgivelse og afkald på modstand har også givet anledning til kritik på ofrenes vegne, for hvad med retfærdighed for dem? Kun de, der er ofre, kan vel afgøre, om gengæld er retfærdigt eller ej?

Én opfattelse er, at buddene er så radikale, at de under de givne livsvilkår er umulige at opfylde. Buddene udtrykker således en vision om livet i Guds rige og skal ikke tolkes bogstaveligt.

Andre opfattelser betoner, at buddene kun gælder en særlig gruppe af kristne. I katolsk tradition gælder det således kun munke, nonner og præster, ikke troende i al almindelighed.

Andre igen taler om, at buddene kun gælder de fjendskaber, der opstår på personligt plan, f. eks. et skænderi med en ven, et familiemedlem eller en kollega. Buddene gælder derimod ikke fremmede eller politiske fjender.

Under alle omstændigheder må det understreges, at Bibelen ikke er en lovbog, hvor vi kan slå op og få alle svarene – heller ikke, når det gælder retfærdighed og hævn. Man kan ikke på den måde bygge en etik på Det Ny Testamente. Man kan derimod godt tale om, at buddene kan tjene som en rettesnor, således at Guds retfærdighed kan virke motiverende for menneskers omgang med hinanden.

Bemærk at emnet tilgivelse og næstekærlighed er uddybet i et tidligere materiale fra Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti – "Er der grænser for tilgivelse?". Materialet kan downloades på www.bornogengle.dk under "Materialer".

Elevark 2

Arbejdsspørgsmål

- Læs citaterne fra 3 Mosebog og Matthæusevangeliet (Bilag 4).
- Giv en karakteristik af det bibelsk-kristne syn på retfærdighed. Sammenlign med din egen opfattelse af, hvad der er retfærdigt.
- Jesus siger, at vi i stedet for at gengælde 'øje for øje' skal vende den anden kind til. Diskuter de to syn på retfærdighed.
- Overvej, om man kan man leve i en verden, der er præget af vold uden at gøre modstand? Eller om tilgivelse og afkald på at gøre gengæld i virkeligheden den eneste måde at stoppe volden og uretfærdigheden på?
- Overvej, hvordan Bibelens formaninger om at give afkald på ret og vende den anden kind til skal vise sig – både i samfundet og på det mere personlige plan. Inddrag bilag 5 og 6 i diskussionen.

Bilag 4

"Du må ikke hævne dig eller gemme på vrede mod dit folks børn, du skal elske din næste som dig selv" (3 Mosebog 19,18)

"I har hørt, at der er sagt: »Øje for øje og tand for tand. Men jeg siger jer, at I ikke må sætte jer til modværge mod den, der vil jer noget ondt. Men slår nogen dig på din højre kind, så vend også den anden til. Og vil nogen ved rettens hjælp tage din kjortel, så lad ham også få kappen. Og vil nogen tvinge dig til at følge ham én mil, så gå to mil med ham. (Matthæusevangeliet 5,38-41)

"I har hørt, at der er sagt: »Du skal elske din næste og hade din fjende. Men jeg siger jer: Elsk jeres fjender og bed for dem, der forfølger jer, for at I må være jeres himmelske faders børn; for han lader sin sol stå op over onde og gode og lader det regne over retfærdige og uretfærdige." (Matthæusevangeliet 5, 44-45)

Bilag 5

Svært at håndtere tilgivelse

"Man kan tilgive med sin vilje, og det vil sige at man skal vælge at gøre det rigtige. Jesus siger det jo så alvorligt: "Hvis vi ikke selv tilgiver, kan vi ikke få tilgivelse", siger Stig Torben Christensen, der mener, at tilgivelsen er fuldstændig afgørende for det kristne menneske" (Svært at håndtere tilgivelse, Kristeligt Dagblad, 22.marts 2006).

Tilgivelsens svære kunst

"Selvfølgelig er der handlinger, der er utilgivelige,(...) Der er også sket handlinger i Kosova, som man ikke kan forlange skal tilgives. Tilgivelse kan jo også bruges som et terrorinstrument. Når den alkoholiske mor beder sine børn om at tilgive sig, sætter hun låg på vreden. - I mit private liv er der mennesker, der har opført sig på en måde, at jeg ikke ser grund til at forsones mig med dem. Det betyder ikke, at jeg ønsker dem noget ondt. Men de har forulempet mit privatliv på en måde, at der ikke er noget at gøre.(...) - Det er ikke ukristeligt ikke at kunne tilgive. Det er ganske normalt. Men tilgivelsen bliver misbrugt både i kirken og i det folkelige sekulariserede samfund. Det er blevet politisk korrekthed at tilgive, mener Mogens Lindhardt og tilføjer: - Jeg må overlade til Vorherre at tilgive. Det skal jeg ikke blande mig i. (Tilgivelsens svære kunst, Kristeligt Dagblad, 29.oktober 1999)

Bilag 6

Forbrydelse og straf

Af Claus Thomas Nielsen

”Og på samme vis er det naturligvis øvrighedens pligt at bruge sværdet for at forsvare borgerne og sørge for retfærdighed i landet ved at straffe lovbrydere. Og det skal staten hverken gøre for at gøre forbryderne til bedre mennesker, for at afskrække andre fra at begå forbrydelsen eller for at imødekomme borgernes trang til hævn. Nej når forbryderen, f.eks. morderen, skal straffes, så skal han det, fordi det er retfærdigt, at han straffes. Til enhver forbrydelse hører en dertil passende straf, hvad forbrydere da også oftest er ganske enige i.

Martin Luther skriver et sted, at vi som kristne bør ære bøddelen, idet han i sin bøddelgerning udfører en sand kristen og næstekærlig gerning, når han med sværdet dels formaner forbryderen til en sidste omvendelse og syndsbekendelse og dels sørger for, at den af Gud indstiftede retfærdighed sker fyldest. Netop ud fra dette synspunkt må den største fordel ved, at vi for tiden, modsat f.eks. besættelsestiden, ikke har brug for dødsstraf eller stikkerlikvideringer, siges at være, at vi derved undgår at udsætte nogen for den byrde at være bøddel.

At det skulle være en særlig kristelig dyd at straffe forbrydere mildt, eller f.eks. være principiel modstander af krig eller dødsstraf, er imidlertid lodret forkert og imod så godt som den samlede kristne tradition.

»Du skal elske din næste som dig selv«, hedder det, men ethvert anstændigt menneske vil jo også mene, at han selv fortjener straf, hvis han begår en forbrydelse, og derfor hører det med til at elske sin næste som sig selv, at straffe ham, som man mener, man selv burde have straffet for den samme forbrydelse.

Det er tværtimod nutidens såkaldte »humane« teorier om straf, som må siges at være ukristelige og i virkeligheden inhumane - også over for forbryderen. Hvis man f.eks. siger at en forbryder skal straffes for at afskrække andre fra at begå lignende forbrydelser, ja så har man reduceret ham, der straffes, til et middel, man kan bruge til et opnå et mål.

I Jyllands Posten den 6. marts udtalte vicekriminalinspektør Bent Isager-Nielsen, at når en undersøgelse viser, at 28 procent af alle danske mænd siger, at de er klar til blodhævn, så viser det » at samfundet har brug for et retssystem, der straffer hårdt. Den almindelige moral er ikke nok til at afholde folk fra at slå ihjel som hævn(...) ofte er det kun truslen om en straf, der gør at de ikke griber til selvtægt.«

Med denne formulering udtrykker han, at hårde straffe er et middel til at opnå et mål, nemlig dels at afskrække og dels at tilfredsstille hævnthørst, men han formulerer dette sidste, som om det var en beklagelig kendsgerning, dvs. som om det er en skavank hos mennesker, at de forventer hævn. Nu kan hævn jo komme ud af kontrol og blive ond, men selve trangen til hævn over forbryderen er ikke i sig selv forkert. Når folk ønsker hævn over f.eks. en morder eller over en, der har krænket deres egen eller familiens ære, så er det jo, fordi de har sans for retfærdighed og ønsker, at retfærdigheden skal ske fyldest."

Uddrag af artiklen "forbrydelse og straf" af sognepræst Claus Thomas Nielsen i Kristeligt Dagblad, 13.maj 2000

Udblik: Hævn og retfærdighed i Toraen og Koranen

Toraen

Jødedommens grundskrift og hellige bog er den del af Bibelen, som vi plejer at kalde Det Gamle Testamente. Jøderne bryder sig ikke om betegnelsen Det Gamle Testamente, fordi det ordret udtrykker en polemik og nedvurdering af jødedommen i forhold til kristendommen. Jøderne bruger i stedet betegnelsen *tanak*. Det dækker over 1) *tora* (den første del, de fem Mosebøger eller *loven*), 2) *naviim* (den anden del, *profeterne*) og 3) *ketuvim* (den sidste del, *skrifterne*).

Et gennemgående træk i Toraen og ikke mindst i de store jødiske kommentarer hertil er, at man ser forholdet mellem Gud og mennesker som et kontraktforhold, der er reguleret af mange love. Kun når man lever efter disse love er man retfærdig. Som det allerede er berørt, er betydningen af det bibelske ord retfærdighed altså dette at færdes ret, frem for at betyde noget med at udligne og fordele. Loven fortæller, hvad en god gerning er og ved at følge den handler man retfærdigt. At handle ret er at opfylde hele loven, som frem for alt omfatter buddet om at elske næsten, som også betyder at give afkald på hævn:

"Du må ikke hævne dig eller gemme på vrede mod dit folks børn, du skal elske din næste som dig selv." (3. Mosebog 19,18).

Toraens profeter understreger retfærdigheden i samfundet. Israels Gud er nemlig en gud, der behandler alle ens uden at gøre forskel. Derfor skal folket også behandle hinanden ens. Det går som en rød tråd gennem alle den jødiske lovs bestemmelser, at de bygger på dette retfærdighedsprincip. Derfor skal den rige og den fattige behandles på lige fod. Det er altså udtryk for retfærdighed, at den rige giver til den, der mangler. Den retfærdighed, mennesker skal leve efter, er begrundet i, at Gud er retfærdig. Fordi Gud har vist sig som en retfærdig Gud, skal mennesker være retfærdige i forhold til hinanden

Læs mere

<http://www.religion.dk/artikel/248116:Joededom--Etik---joededommen>

<http://www.religion.dk/artikel/248175:Joededom--Naestekaerlighed-i-joededommen>

Koranen

I Koranen er menneskets forhold til den guddommelige lov et altdominerende tema. Mennesket er skabt med en særlig opgave – det skal være Guds stedfortræder på jorden, og skal forsøge at leve i overensstemmelse med Guds vilje. Om et menneske kan kaldes retfærdigt, beror derfor også på menneskets forhold til den guddommelige lov.

Den retfærdige er således den, der af kærlighed til Gud, viser omsorg for de, der trænger til det og giver de trængende, hvad de har brug for (sura 76:8).

Retfærdighed kan indebære gengældelse, men Koranen opfordrer også til at vise overbærenhed, afstå fra hævn og imødegå det onde med det gode:

"Hvis I gengælder (uret, der er påført jer), da gør det med samme midler; men det er visselig bedst for jer, om I udviser tålmodighed og afstår fra gengældelse. Vær tålmodig. Din tålmodighed kommer fra ingen anden end Gud" (Sura 16:126-128).

"Godt og ondt er ikke lige. Imødegå det onde med noget, der er bedre, så vil din fjende blive din mest fortrolige ven" (Sura 41:34).

Det er imidlertid ikke sådan at forstå, at menneskets frelse er garanteret af, om det lever i overensstemmelse med Guds vilje. Alt afhænger nemlig i sidste ende af Guds barmhjertighed og tildelingen af den, er dybest set en ukendt afgørelse for mennesket.

Samtidig skal det dog understreges, at Guds barmhjertighed eller nåde ikke som i kristendommen forstås som Guds betingelsesløse frikendelse af det skyldige menneske. Det er ikke ligegyldigt, hvad mennesket gør. En stor belønning venter dem, der følger profeten (Sura 33,29), og straf venter dem der ikke gør det (Sura 33,57).

Læs mere

www.religion.dk/artikel/53312:Spoerg-om-islam--Forsoning-ifoelge-koranen

www.religion.dk/artikel/53220:Spoerg-om-aandeligt-liv--Religioes-retfaerdighed

www.islamstudie.dk/etik_menneskeret.medmenneske.htm

Filmen "Ondskab"

Ondskab er en svensk film fra 2003. Den er baseret på Jan Guillous selvbiografiske roman "Onskan" ("Ondskaben"). Danske pendanter til "Ondskab" er eksempelvis Hans Scherfigs "Det forsømte forår", der blev filmatiseret af Peter Schrøder i 1993 eller Bjarne Reuters "Zappa" og "Når Snerlen blomstrer", som Bille August i sin tid overførte til det hvide lærred som "Zappa" og "Tro, håb og kærlighed". "Ondskab" er i Sverige en moderne klassiker på linie med ovennævnte danske modstykker.

"Ondskab" er tilladt for børn over 11, men da det er en meget voldsom film, anbefales det, at læreren ser filmen på forhånd og heraf vurderer hvilke scener, der kræver refleksion sammen med eleverne. Det anbefales også, at eleverne på forhånd introduceres for handlingen.

Handlingen

Året er 1959, stedet er Stockholm. Den 16-årige Erik Ponti er noget af en rod. Han kommer i slagsmål i frikvartererne og er respektløst provokerende overfor skolens autoriteter. Men derhjemme er Erik den lille, underkuet af sin sadistiske stedfar, som straffer ham med tæsk for selv de mindste forseelser. Hans mor tør ikke gribe ind.

Efter at Erik brutalt har gennembanket en anden dreng, bliver han smidt ud af skolen. Men han mangler endnu et års skolegang for at kunne komme i gymnasiet. Hans mor beslutter at sende ham på kostskolen Stjärnsberg med besked om, at dette er sidste chance for, at han kan få de eksaminer, der kvalificerer ham til gymnasiet. Erik er indstillet på at gennemføre.

På kostskolen bliver han vist rundt af den let arrogante gymnasieelev Otto Silverhielm og hører for første gang om skolens særlige system, 'kammeratuppfostran' - kammeratopdragelse. Erik møder også sin værelseskammerat Pierre Tanguy, som han snart bliver gode venner med. Allerede første aften stifter Erik bekendtskab med skolens kammeratopdragelse - et system af forskellige typer korporlig straf som med sine sadistiske undertoner minder om stedfarens overgreb. På Stjärnsberg er de ældste elever bødlerne, der efter forgodtbefindende kan straffe for de mindste forseelser - med lærernes uforbeholdne samtykke. Silverhielm viser sig at være skolens førende afstraffer sammen med sin højre hånd, Gustaf Dahlén.

Der går ikke mange dage, før Erik får lagt sig ud med Silverhielm og Dahlén. Han nægter at pudse gymnasieelevernes sko. Efter et sammenstød på gangen udfordrer Dahlén ham til nævekamp i Firkanten. Men Erik vil ikke slås; han udebliver og får herefter øgenavnet Rotten. Han bliver stillet for Rådet (som også udelukkende består af elever) og idømmes et antal 'lørdag-søndage', dvs.

eftersidning og straffearbejde i weekenderne. Men Erik er ligeglad, for han vil gerne slippe for at tage hjem. Det eneste, som betyder noget for ham, er, at han ikke bliver smidt ud af skolen. Den følgende tid begynder han og køkkenpigen, den finske Marja, i allerdybeste hemmelighed at mødes.

Så kommer Klosterenatten, hvor de nye skal straffes for, hvor rapkæftede de har været. Sent om aftenen smider rådet en spand lort i hovedet på Erik og Pierre inde på deres værelse. Men det finder Erik sig ikke i. Resolut tørrer han lortet op, lister op til Olympen, hvor de ældste bor, og hælder spandens indhold over den sovende Silverhielm. Men han gør det i mørke, så der ikke er beviser for hvem gerningsmanden er. I spisesalen næste aften provokerer Erik 'Skitenhielm', som går amok og tæsker ham, så rektoren må bryde ind.

Der er svømmekonkurrence. Erik er skolens bedste svømmer, men bliver indirekte truet til at svømme langsommere end han kan, for at Lewenhausen, en elev med en indflydelsesrig far, kan vinde. Men gymnastiklæreren opfordrer Erik til at prøve at vinde, hvilket han gør.

Det er jul. Erik kommer hjem - og får som sædvanlig bank af stedfaren. Tilbage på skolen afviser Marja Erik - hun er bange for at miste sit job, fordi hun omgås ham. Silverhielm og Dahlén har lagt ny taktik: nu chikanerer de Pierre for herigennem at ramme Erik. Erik forsøger at beskytte Pierre, bl.a. ved at lade Dahlén brænde ham med en cigaret i stedet for Pierre. Men snart efter får Pierre bank i Firkanten. Samme aften overmandes Erik af Silverhielm og en gruppe elever; han bliver bundet til metalpæle på plænen, overhældt med varmt og koldt vand og efterladt i frostvejret. Halvdød af kulde bliver han befriet af Marja og ender i hendes varme seng. Da Erik næste morgen kommer tilbage til sit værelse, finder han ud af, at Pierre har givet op og forladt skolen. Nu udfordrer Erik Dahlén og håndlangeren von Schenken i Firkanten. Hurtigt og effektivt har han slået dem i gulvet.

Da Erik opsøger Marja, viser det sig, at hun er fyret. Hun sender ham et brev, som Silverhielm opsnapper og giver til rektoren. Han bortviser Erik fra skolen - og beholder brevet. Næste morgen overrasker Erik Silverhielm ude i skoven, truer ham og nedværdiger ham totalt. Herefter opsøger Erik rektoren med sin mors gode ven, advokat Ekengren, der truer med at gå til pressen med historier om, hvad der sker på skolen. Erik får lov at blive på skolen og får brevet tilbage.

Efter eksamen vender han hjem og giver sin stedfar det ultimative lag bank. Til sidst ser vi Pierre og Erik give hinanden hånden på gaden i Stockholm med et 'vi ses'.

Om filmen

I teenageren Erik Pontis verden er to egenskaber essentielle: evnen til at kunne udstå bank - og til at kunne slå igen på det rette tidspunkt. Sådan er de spilleregler, Erik har vænnet sig til at leve efter - både hjemme, hvor han mishandles af sin stedfar, og på skolen, hvor han er nådesløs leder i den stærkeste bande. Og sådan viser spillereglerne sig også at være på kostskolen Stjärnsberg, som han flytter til. Godt nok kaldes det så pænt 'kammeratopdragelse', men i sin essens er det blot samme voldelige spil om magten, som Erik kender alt for godt. Og som han hader og afskyer.

For i Erik foregår der også en indre kamp. Han har redskaberne, såvel de fysiske som de mentale, til at blive den hårdeste og stærkeste på hele Stjärnsberg. Han kender spillet som sin egen bukselomme, det er en naturlig tilstand for ham at tænke i taktik, magtkampe og slagsmålsteknik. For ham er vold og social omgang med andre mennesker uløseligt forbundet. Det er sådan, det altid har været i hans liv.

Og alligevel er der noget i ham - en kerne af sundhed måske, en grundlæggende respekt for mennesket som individ - der trækker ham i den modsatte retning, væk fra de værdier, der har præget hans barndom. Vold og hævn er ondskab, synes han, og han ønsker ikke at være ond. Denne tanke ligger blot som en fornemmelse i ham, indtil han i mødet med den humanistisk og pacifistisk indstillede Pierre Tanguy får sat ord på det oprør, han ønsker at gøre - imod sin baggrund, mod hævn, magtudøvelse og mod de voldelige træk i sig selv. Når han kæmper mod den ældre elev Silverhielm er det ikke blot en kamp mod en psykopatisk person. På et symbolsk plan er det også en kamp mod de voldelige og psykopatiske sider i Eriks egen karakter. Silverhielm er Eriks mørke side, som han slås indædt imod gennem hele filmen. Og man må spørge sig selv, om han til slut egentlig vinder kampen eller ej. Han får magt over Silverhielm - og sin stedfar - men han gør det ved hjælp af deres egne metoder: skrækindjagende trusler og vold. Er det et nederlag for Eriks 'gode' side, for humanismen og de værdier, Pierre Tanguy repræsenterer? Eller er det simpelthen den eneste vej ud af moradset, den eneste retfærdige måde at omgås voldspsykopater som stedfaren og Silverhielm på?

Retfærdighed og hævn i filmen

På den ene side er filmens budskab altså, at vold og hævn er noget negativt og afskyeligt, som ikke bør accepteres. På den anden side oplever man som publikum, at filmens budskab simpelthen er, at vold og hævn er retfærdigt, ja, den bedste løsning. Hævn, vold og gengældelse fremstår i filmen således ligefrem som et værn om retfærdigheden.

At hævn og gengældelse opleves som retfærdig fornemmes tydeligst i tre specifikke scener:

- 1) Da Erik ca. $\frac{3}{4}$ inde i filmen udfordrer Dahlén og hans gorilla til at gå i Firkanten og giver dem et lag bank, de ikke vil glemme.
- 2) Da Erik forfølger Silverhielm ude i skoven og truer ham, indtil han ligger på knæ og brækker sig af skræk.
- 3) Da Erik til slut vender sig mod sin stedfar og udmaler, hvordan han vil smadre ham fuldstændigt og endegyldigt.

I førstnævnte scene ser vi konkret den fysiske vold, i den anden scene er det i højere grad et psykologisk overgreb, og i tredje scene hører vi om den fysiske vold, mens selve udførelsen af den overlades til vores fantasi. Men fælles for alle tre scener er, at vi som publikum føler trang til at juble over, at Erik endelig griber til handling og giver sine plageånder fysiske og mentale tæsk. Det har en stærk forløsende effekt, når Erik hævner sig i de tre ovennævnte scener.

Elevark 3

Hævn og retfærdighed i "Ondskab"

Der er meget rå vold i "Ondskab". Filmen fremstiller volden som værende afskyelig og bestemt ikke i orden. På den anden side oplever man som publikum, at det er både positivt og retfærdigt, at Erik truer sin stedfar med bank, skræmmer Silverhielm og brækker næsen på Dahlén.

- Er filmen dobbeltmoralsk, eller er dens budskab simpelthen, at det er retfærdigt at slå igen, ja ligefrem den bedste løsning?
- Diskuter, hvad I selv mener om sagen. Er det sådan, at vold og hævn kan være et middel til at nå et bestemt mål (retfærdighed?), og at målet i nogle tilfælde helliger midlet?
- Overvej hvad Erik kunne have gjort uden at gøre gengæld. Er der andre og bedre måder, hvorpå Silverhielm og stedfaren kunne være stoppet?

Elevark 4

Ondskab og Bibelen

Læs bibelteksterne.

"Du må ikke hævne dig eller gemme på vrede mod dit folks børn, du skal din elske næste som dig selv" (3.Mosebog 19,18)

"I har hørt, at der er sagt: >Øje for øje og tand for tand. Men jeg siger jer, at I ikke må sætte jer til modværge mod den, der vil jer noget ondt. Men slår nogen dig på din højre kind, så vend også den anden til. Og vil nogen ved rettens hjælp tage din kjortel, så lad ham også få kappen. Og vil nogen tvinge dig til at følge ham én mil, så gå to mil med ham (Matthæusevangeliet 5,38-41).

"I har hørt, at der er sagt: >Du skal elske din næste og hade din fjende. Men jeg siger jer: Elsk jeres fjender og bed for dem, der forfølger jer, for at I må være jeres himmelske faders børn; for han lader sin sol stå op over onde og gode og lader det regne over retfærdige og uretfærdige." (Matthæusevangeliet 5, 44-45)

"Velsign dem, der forfølger jer, velsign, og forband ikke. Gengæld ingen ondt med ondt. Lad dig ikke overvinde af det onde, men overvind det onde med det gode." (Romerbrevet 12,14,17-18.21)

- Hvordan overholder og bryder Erik disse bud i filmen?
- Hvordan overholder og bryder Pierre buddene?
- Hvad mener du om buddene? Giver de mening i den verden, Erik lever i?

Elevark 5

Filmens slutning

En af Eriks sidste replikker i filmen findes i scenen, hvor han netop har beskrevet for sin stedfar, hvordan han vil banke ham sønder og sammen. Bag Erik står hans mor med angstfyldt blik. Til slut i scenen vender Erik sig halvt imod sin mor og siger: 'Bare denne sidste gang. Og så aldrig mere,' hvorefter han lukker døren bag sig.

- Diskuter om I tror på dette løfte. Er det virkelig sådan, at Erik bliver "renset" ved at gennembanke sin stedfar? Er volden og gengældelsen således at forstå som et værn om retfærdigheden?
- Bliver Erik en mand, der kommer til at gentage mønsteret og igen og igen havner i slagsmål eller begår vold mod sin familie (ligesom sin stedfar), for herefter at fortryde og love "aldrig mere" - lige indtil han falder i næste gang? Vil volden og gengældelsen da på længere sigt resultere i en ond spiral?

Besøget i kirken

Når eleverne kommer på besøg i kirken, har de arbejdet med forholdet mellem hævn og retfærdighed med særligt fokus på det bibelske/kristne syn herpå. De har også set filmen "Ondskab" og evt. sat den i relation til det bibelsk-kristne syn på hævn og retfærdighed.

I forbindelse med besøget i den lokale kirke, er det nu tanken, at eleverne har mulighed for at samtale med den lokale præst om retfærdighed, hævn og tilgivelse.

Samtalen kan tage udgangspunkt i undervisningsmaterialet eller i filmen "Ondskab", eller præsten kan selv vælge en "case" at tage udgangspunkt i.

Skoletjenestens formidling

Som I ved, er projekter fra folkirkens skoletjeneste tilbud som foregår på skolens præmisser. Det vi sige, at der formidles på en måde så alle elever kan være med uanset deres religiøse tilhørsforhold eller mangel på samme.

At tale om tro i sådan en sammenhæng er en balanceakt mellem det personlige og det pædagogiske felt: på den ene side forventer eleverne, at møde en troende person i kirken, på den anden side er målet med undervisningen, at eleverne få skærpet deres viden og undren – ikke at de bliver troende. At skærpe elevernes undren kan gøres gennem åbenhed for hvem de er, og samtidig med en klar udmelding om hvem man selv er.

God fornøjelse!

Udvalgt litteratur m.m.

Arendt, Niels Henrik: *Gud er stor*

Bibelen. Det Danske Bibelselskab, 1992

Andersen, Svend: *Som dig selv – En indføring i etik*, Aarhus Universitets Forlag, 1993

Govier Trudy: *Forgiveness and Revenge*, Routledge , 2002

Jüngel, Eberhard: *Das Evangelium von der Rechtfertigung*, Mohr Siebeck, 1999

Nissen, Johannes: *Bibel og Etik*, Aarhus Universitets Forlag, 2003

Wiesenthal, Simon: *Retfærdighed ikke hævn*, Munksgaard, 1991

Undervisningsmaterialer

Ondskab – et undervisningsmateriale. Det danske filminstitut, 2004

<http://www.dfi.dk/dfi/undervisning/ondskab/>

Mobning og ondskab. Folkekirkens skoletjeneste i Køge

http://www.skolekirkekoege.dk/materialer/Mobning_Ondskab.pdf

Film

I have never forgotten you – the life and legacy of Simon Wiesenthal, Moriah Films 2007

Munich, Dreamworks m.m. 2005

Kolofon

© Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti 2009

Udarbejdelse og tilrettelæggelse: Konsulent Nana Hauge, Folkekirkens Skoletjeneste i Frederikssund provsti, Kirkestræde 8, 3670 Veksø Sj.

www.bornogengle.dk